FØDEVAREFORBRUGETS UDVIKLING I INDUSTRIALISEREDE LANDE

ERIK MORTENSEN

I. INDLEDNING

Oprettelsen af De Forenede Nationers Organisation for Ernæring og Landbrug (FAO) i 1945 afspejler den sociale og økonomiske interesse, der i de seneste årtier har været knyttet til spørgsmål vedrørende levnedsmiddelbehov og -forsyning i alle dele af verden, udviklede såvel som underudviklede lande. Krisen i 1930-erne og krigens katastrofale virkninger på produktion og international handel bragte ernærings- og landbrugsproblemer i forgrunden, nationalt og internationalt. Arbejdsløsheden under den økonomiske depression rejste alvorlige ernæringsproblemer i ellers velstående lande samtidig med, at landbruget ikke kunne finde afsætning for sin produktion, i hvert fald ikke til priser, der dækkede omkostningerne. Indgreb i den normale samhandel af hensyn til betalingsbalancens opretholdelse fik også dybtgående virkninger på levnedsmiddelforsyningen i mange lande og skabte produktionsproblemer på begge sider af de afspærrede grænser. På internationalt plan tog man problemerne op til undersøgelse i Folkeforbundets store ernæringskomite, hvor eksperterne for ernæringsvidenskaben søgte at få politikerne og de økonomisk-sociale sagkyndige til at indse, at det ikke blot var et spørgsmål om konjunkturproblemer, men også om svære strukturproblemer. Det internationale landbrugsinstitut i Rom, oprettet før første verdenskrig, havde gennem sin statistiske virksomhed skaffet et grundlag for at undersøge problemerne på konkret vis, og den sociale side var allerede belyst gennem det internationale arbejdsbureaus virksomhed i Geneve.

Udarbejdelsen af nationale eller allierede forsyningsprogrammer under krigen og i den første genopbygningsperiode nødvendiggjorde yderligere undersøgelser af behov og produktionsmuligheder, og gennem UNRRA's virksomhed i krigs- eller revolutionshærgede områder, såvel som gennem FAO's og andre FN-organisationers arbejde, er de underudviklede og ofte

overbefolkede landes ernæringsproblemer blevet inddraget i undersøgelserne. I FAO og vel også i den internationale sundhedsorganisation (WHO) er de underudviklede landes problem idag i forgrunden. For mange af disse lande er det ganske naturligt endnu vanskeligt at opnå en omfattende og pålidelig dokumentation, og det er i hvert fald endnu sværere at føre de statistiske serier en længere årrække tilbage.

Vil man have et billede af fødevareforbrugets udvikling over en længere periode, bl. a. for at opnå en forestilling om den sandsynlige tendens i forbruget fremefter, må man i første række begrænse undersøgelsen til lande, der har offentliggjort statistik for en tilstrækkelig lang periode, selv om man derved koncentrerer sig om industrialiserede lande med en relativ høj levestandard. Fra et dansk synspunkt har det sin særlige interesse at iagttage fødevareforbrugets størrelse og sammensætning netop i disse lande, hvor dansk landbrug stadig har sin hovedafsætning.

De tendenser i forbrugets størrelse og sammensætning, der har gjort eller gør sig gældende i disse lande, vil iøvrigt kunne forventes også at slå igennem i andre lande, efterhånden som levestandarden hæves. Dette gælder dog med de begrænsninger, som klimatiske, tekniske og kulturelle forhold kan betinge. I det følgende vil forbrugstendenserne alene blive belyst på grundlag af europæiske og amerikanske data.

II. KILDER TIL OPLYSNING OM FORBRUGET

I Nordamerika og Europa har man i årene omkring den første verdenskrigs udbrud påbegyndt mere systematiske undersøgelser af levnedsmiddelforbruget, men det er vanskeligt at opnå sammenlignelige data fra ret mange lande så langt tilbage. Nyere internationale undersøgelser begrænser sig i regelen til tiden fra tredivernes midte, og det volder ofte store vanskeligheder at føre de statistiske serier tilbage til tyverne. USA har publiceret årlig forbrugsstatistik siden 1909 og Danmark siden 1914. For enkelte varer kan man føre serierne længere tilbage, men ikke en komplet statistik.

Man beregner forbruget ved hjælp af produktionsstatistik, statistik over udførsel og indførsel, statistik eller skøn over den enkelte vares udnyttelse f. eks. til foderbrug, såsæd, teknisk-industriel brug eller til menneskeføde, og der må foretages reguleringer for lagerforskydninger og svind undervejs fra producent til forbruger. På dette grundlag hviler f. eks. de af FAO og OEEC opstillede ernæringsbalancer, de såkaldte »food balance sheets«. Metoderne ved beregningen i de enkelte lande er noget forskellige, og selv om de af de internationale organisationer beregnede og reviderede forbrugstal såvidt muligt er gjort ensartede, må de absolutte tal for nogle varer nok tages med et vist forbehold. Dette må holdes i erindring,

når man sammenligner forbruget af de enkelte varer i forskellige lande. Det må også erindres, at befolkningens aldersfordeling påvirker gennemsnitsforbruget pr. indbygger, et forhold der ikke helt lader sig eliminere, selv om man prøver at beregne forbruget pr. »normalperson«.

Når man ikke sammenligner det absolutte forbrug fra land til land, men derimod forbrugsændringerne fra år til år, bliver de anførte mangler i sammenligningsgrundlaget dog af mindre betydning. Som det senere skal påvises, gør visse fælles tendenser i forbrugets størrelse og sammensætning sig gældende med sådan styrke, at de træder klart frem, uanset om forbrugsstatistiken beregnes på den ene eller den anden måde.

En anden vigtig kilde til oplysning om fødevareforbruget er husholdningsregnskaber, d. v. s. regnskaber ført af et antal familier vedrørende mængder af indkøbte varer, deres priser og forbrugsudgifterne. Disse regnskaber kan give værdifulde oplysninger, som ikke kan udledes af de for landet som helhed beregnede gennemsnitstal. Dette gælder således oplysninger om forbruget i forskellige indkomstgrupper, by- og landhusholdninger, forskellige erhverv, forskellige egne, store og små byer, familier med børn eller uden børn, forskellige aldersgrupper o. s. v. Sådanne data er af stor værdi for mange økonomiske og sociale undersøgelser og ikke mindst ved udarbejdelse af markedsanalyser for enkelte varer. Desværre er materialet i mange lande endnu ret spinkelt og ofte begrænset til den del af indkomstskalaen, hvortil »pristalsfamilien« henhører, men der er en tendens til at udvide undersøgelserne til at dække i hvert fald hele den »brede« befolknings indkomstgrupper, eller hvad man i Tyskland kalder for »masseindkomst«.

Hertil kommer i enkelte lande og navnlig i USA specialstudier af »consumers behavior«, d. v. s. forbrugernes indkøbsvaner, og indkøbsreaktioner. Undersøgelserne tager ofte sigte på enkelte varetyper, der måske ikke træder tilstrækkeligt frem i »food balance sheets« eller i husholdningsregnskaberne. Som et eksempel kan nævnes de af USA's landbrugsministerium i samarbejde med producentorganisationer foretagne regelmæssige undersøgelser, der giver kvantitative data om enkelte varer eller varetyper, f. eks. frugt, men navnlig oplysninger om, hvem der fortrinsvis køber den ene eller den anden type eller kvalitet, hvor meget og hvor ofte der købes af forskellige forbrugerkategorier, og hvilke kombinationer, der er mest almindelige. Studierne bygger enten på interviews eller butiksobservationer. De tjener som et nyttigt supplement til den almindelige forbrugsstatistik og giver et indblik i forbrugernes motiver til køb eller deres reaktioner over for ændringer i pris, kvalitet eller salgsform. For markedsanalyser og markedsprognoser er sådanne undersøgelser af yderste vigtighed. Uden for USA foretages de overvejende gennem særlige instituter eller private firmaer og indgår ikke som led i den offentlige statistik. Det europæiske produk-

tivitetscenter i Paris (EPA), der er en del af OEEC, har overvejet muligheden af at organisere undersøgelser af denne art i nogle udvalgte forbrugscentre i Europa, særligt for mejeriprodukter og frugt. Planerne er endnu ikke kommet til udførelse.

III. HOVEDTRÆK AF FORBRUGSUDVIKLINGEN

De Forenede Staters landbrugsministerium har i det nedenfor gengivne *diagram 1* givet et let overskueligt billede af udviklingen i USA siden 1909, og som det senere skal påvises, genfinder man de samme tendenser i Europa, blot at forbrugsændringerne ofte slår tidligere igennnem i Nordamerika end i Europa. Diagrammet viser forbruget pr. indbygger, udtrykt i pct. af gennemsnitsforbruget i 5-året 1909–13. Kurverne er tegnet på basis af glidende gennemsnit (5 års) for at eliminere de udsving, som kan findes i et enkelt år, f. eks. på grund af variationer i høstudbytte o. l.

Man ser tydeligt det konstante fald i forbruget af korn og kartofler, de stivelsesholdige hovedvarer, og en kraftig stigning i forbruget af mejeriprodukter, frugt og grøntsager samt æg, d. v. s. enten æggehvideholdige eller mineral- og vitaminrige produkter, der forøger ernæringens kvalitet.

Figur 1. De Forenede Stater. Forbrug pr. indbygger af de vigtigste fødevarer 1909-52.
Indeks: 1909-13 = 100. (Glidende 5-års gennemsnit.)

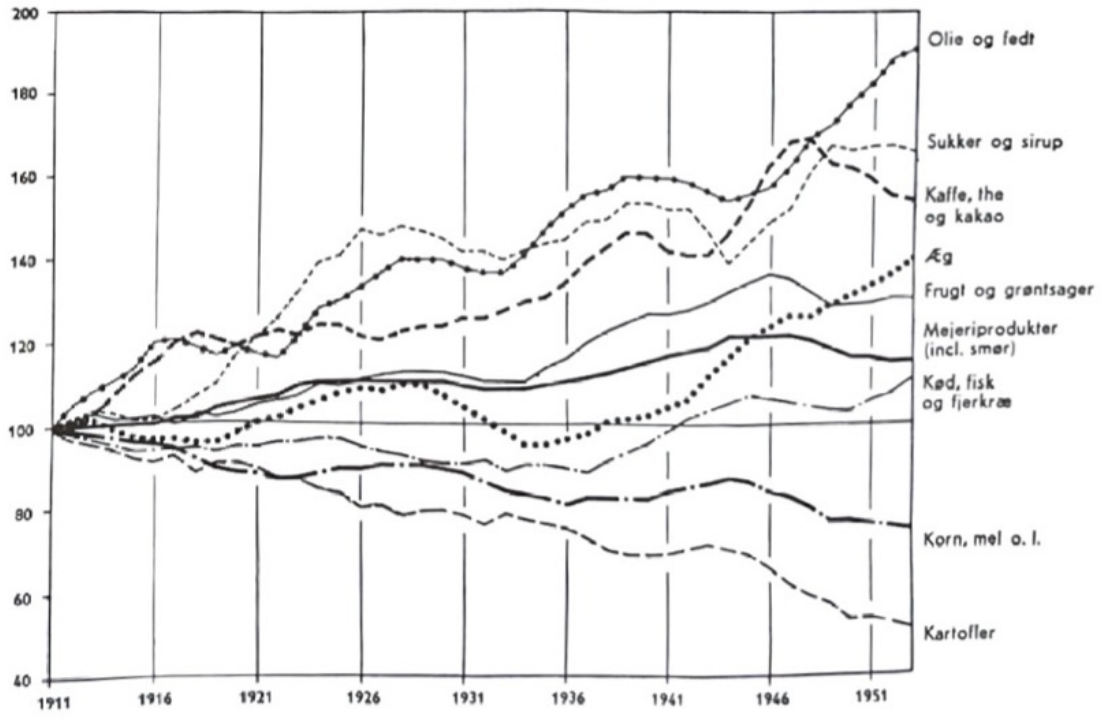

Kilde: Consumption of Food in the USA 1909-52. U. S. Dep. of Agriculture.

Det vil måske overraske, at gruppen kød, fisk og fjerkræ indtil ca. 1940 lå under gennemsnittet af 1909–13, skønt kødforbruget i almindelighed forventes at stige med øget velstand. Kødforbruget i USA i årene 1909–13 lå imidlertid ret højt. Faldet i det amerikanske kødforbrug indtil 2. verdenskrig er så meget mere overraskende, som de enkelte typer kød indgår i beregningerne med vægte, der afspejler deres priser i perioden 1947–49. Med forskydning af forbruget til bedre kvaliteter eller til mere forarbejdede varer ville man have ventet en stærkere stigning i kurven.

Når forbruget af kornprodukter viser svagere fald end kartoffelforbruget i USA, kan det også skyldes, at kornvarerne i stigende grad sælges i mere forarbejdet form end i 1909–13, f. eks. ved større forbrug af »breakfast food« som corn flakes etc. og at hjemmebagningen har været aftagende, d. v. s. at brød og bagværk vinder i forhold til salg af mel til forbrugerne. Det amerikanske indeks, der ligger til grund for diagrammet, svarer i realiteten til et indeks over forbrugsudgifter ved konstante priser, men varierende sammensætning af forbruget. Det er ikke umiddelbart sammenligneligt med simple kvantumsindeks.

De danske forbrugsserier i deres nuværende omfang og baseret på det årlige mængdeforbrug begyndte med 1914. Det var vel netop ernærings- og rationeringsplanerne under den første verdenskrig, der førte til udarbejdelsen af vor forbrugsstatistik. Vi mangler derfor et umiddelbart sammenligningsgrundlag med årene før den første verdenskrig, der i mange henseender betragtes som en »normalperiode«. Da krigsårene og de første efterkrigsår var alt andet end normale, gengives i *Tabel 1* alene de danske forbrugstal fra 1922. Her finder man imidlertid tilsvarende tendenser som i USA: stærk stigning i forbruget af mejeriprodukter, æg, grøntsager og frugt, samt fald i forbruget af kornprodukterne. Tallene for kartoffelforbruget viser derimod en afvigende tendens, idet det danske forbrug har været stigende. Også vort kødforbrug har været stigende indtil den anden verdenskrig, og først efterkrigsårene viser lavere forbrugsgennemsnit. Ved sammenligning med de amerikanske data, må det erindres, at de danske serier angiver det beregnede forbrug i faktisk vægt, således at de beregnede danske indekstal ikke afspejler forskydninger fra relativt billige til relativt dyrere kvaliteter eller mere forarbejdede produkter inden for den enkelte uspecificerede varegruppe. Hvilken af de to metoder, man vil anse for »bedst« afhænger ganske af formålet med analysen.

For at give et mere generelt billede af udviklingen siden 1930-erne *gengives* i *tabel 2* de af FAO senest meddelte forbrugstal i kg pr indbygger for 10 udvalgte europæiske lande samt USA og Canada. FAO's tabeller omfatter 10 undergrupper, men dækker ikke totalforbruget af fødevarer. Bl. a. frugt og grøntsagsgruppen, der i alle de nævnte lande er af væsentlig betydning, er ganske udeladt. FAO medtager havebrugsprodukterne i sine

Tabel 1. *Danmark.*

Årsforbrug pr. indbygger af vigtigere levnedsmidler 1922–56
og indeks med 1936–40 = 100.

	1922–28 kg	1926–30 kg	1931–35 kg	1936–40 kg	1941–45 kg	1946–50 kg	1951 kg	1952 kg	1953 kg	1954 kg	1955 kg	1951–55 kg	1956 kg
Mel og gryn	103.7	106.0	102.2	99.2	107.2	106.3	101.4	102.4	95.8	95.7	90.2	97.1	89.7
Indeks	104.5	106.9	103.0	100	108.0	107.2	102.2	103.2	96.6	96.5	90.9	97.9	90.4
Kartofler	100	100	102	113	132	126	125	120	120	120	120	121	120
Indeks	88.5	88.5	90.3	100	116.8	111.5	110.6	106.2	106.2	106.2	106.2	107.1	106.2
Okse- og kalvekød	25.3	25.9	30.1	27.6	25.1	23.1	17.3	16.1	16.2	16.4	18.2	16.8	21.7
Indeks	91.7	93.4	109.1	100	90.9	83.7	62.7	58.3	58.7	59.4	65.9	60.9	78.6
Svinekød og flæsk	28.0	37.3	45.9	33.3	28.8	33.4	32.2	33.5	37.9	39.2	38.5	36.2	38.2
Indeks	84.1	112.0	137.5	100	86.5	100.3	96.7	100.6	113.8	117.7	115.6	108.7	114.7
Fjerkræ og vildt	6.1	6.1	7.5	7.0	4.6	5.2	3.8	4.3	4.2	3.7	3.5	3.9	3.3
Indeks	87.1	87.1	107.1	100	65.7	74.3	54.3	61.4	60.0	52.9	50.0	55.7	47.1
Kød i alt	61.7	71.2	84.8	69.6	60.7	65.1	55.2	55.5	60.2	61.2	61.5	58.7	64.5
Indeks	88.6	102.3	121.8	100	87.2	93.5	79.3	79.7	86.5	87.9	88.4	84.3	92.7
Fisk[1]	7.0	11.1	11.2	7.5	10.8	16.4	18.1	16.6	12.3 / 13.1	– / 13.7	– / 14.4	– / –	– / 12.0
Indeks	93.1	147.6	149.0	100	143.6	218.1	240.7	220.8	163.6	171.6	180.9	–	156.9
Smør	6.1	5.8	9.7	9.7	17.6	7.3	7.2	8.0	8.4	8.6	8.6	8.2	8.9
Indeks	62.9	59.8	100	100	181.4	75.3	74.2	82.5	86.6	88.7	88.7	84.5	91.8
Margarine	19.4	21.8	20.7	19.0	0.6	5.1	16.9	17.6	18.2	18.6	19.0	18.1	19.9
Indeks	102.1	114.7	109.0	100	3.2	26.8	89.0	92.6	95.8	97.9	100	95.3	104.7
Svinefedt	1.6	0.9	0.9	1.2	2.1	1.8	1.3	1.7	2.2	1.5	1.9	1.7	2.4
Indeks	133.3	75.0	75.0	100	175.0	150.0	108.3	141.7	183.3	125.0	158.3	141.7	200.0
Sødmælk	112	143	162	163	165	174	172	173	171	167	162	169	160
Indeks	68.7	87.7	99.4	100	101.2	106.7	105.5	106.1	104.9	102.5	99.4	103.7	98.2
Ost	5.2	4.6	5.3	5.4	7.1	7.0	6.4	5.7	5.0	5.2	6.5	5.8	6.7
Indeks	96.3	85.2	98.1	100	131.5	129.6	118.5	105.6	92.6	96.3	120.4	107.4	124.1
Æg	4.7	5.7	7.0	7.7	8.9	9.7	8.5	7.7	7.8	7.8	7.4	7.8	7.8
Indeks	61.0	74.0	90.9	100	115.6	126.0	110.4	100.0	101.3	101.3	96.1	101.3	101.3
Grønsager	58.0	59.5	65.5	90.4	102.5	82.2	74.3	64.6	68.6	59.5	65.5	66.5	71.0
Indeks	64.2	65.8	72.5	100	113.4	90.9	82.2	71.5	75.9	65.8	72.5	73.6	78.5
Frugt	22	24.9	31.1	28.9	28.7	45.3	52.3	60.0	51.2	63.3	56.4	56.6	60.2
Indeks	76.1	86.2	107.6	100	99.3	156.7	181.0	207.6	177.2	219.0	195.2	195.8	208.3
Sukker	46.7	47.8	49.4	50.4	36.1	33.9	35.5	38.5	45.1	47.9	45.5	42.5	49[3]
Indeks	92.7	94.8	98.0	100	71.4	67.3	70.4	76.4	89.5	95.0	90.3	84.3	97.2

[1]Fra 1953 incl. fiskeprodukter. [2]Sødmælk incl. flode omregnet til sødmælk [3]Evt. lagerstigning.

Kilde: 1922–29 materiale i Det stat. Departement. 1930–48 Stat. Efterretn. Nr. 47 1949. 1949–52 Stat. Efterretn. Nr. 67 1954. 1953–56 Stat. Efterretn. Nr. 72 1957.

tabeller over kalorieforsyning, men har antagelig fundet en sammenligning på simpel vægtbasis af tvivlsom værdi, da gruppen dækker over et utal af produkter, der tilmed er højst uensartede i de forskellige verdensdele. For Europa og Nordamerika er en sammenligning dog mulig, og hvad angår den relative forbrugsstigning, kan sammenligninger foretages mellem alle verdensdele, forudsat at statistik i det hele taget kan fremskaffes for sådanne varer. FAO's tal er alle beregnet på ensartet grundlag, og svarer derfor ikke i alle tilfælde til de originale forbrugstal, offentliggjort i de nationale statistiker. Endvidere angår de for efterkrigstiden høståret, mens kalenderåret ofte er brugt i den nationale statistik.

Tabel 2 viser for samtlige lande en klar nedgang i forbruget af *kornprodukter* og nedgang i *kartoffelforbruget* undtagen i Danmark, Det Forenede Kongerige, Italien og Canada. I Det Forenede Kongerige er der foregået en voldsom udvidelse af kartoffelarealerne, sammenlignet med årene før 2. verdenskrig, og også de danske arealer viser nogen stigning, mens det modsatte er tilfældet i Italien og Canada. Fælles for dem alle er en ret væsentlig stigning i mængdeudbyttet, og for de nordligere lande betyder udbredelsen af tidligere sorter en forøgelse i forbruget af tidlige kartofler. Hovedtendensen er dog for Europa som for Nordamerika et fald i forbruget af stivelsesholdige produkter.

Sukkerforbruget udviser en ret stor stabilitet i de i tabel 2 anførte lande, med undtagelse af Italien, hvor forbruget fremdeles er lavt, men i tydelig opgang, formentlig en følge af den siden krigen indtrådte velstandsstigning.

Bælgfrugter (tørrede bønner og ærter, linser etc.) og nødder er en ret uensartet varegruppe uden nogen udpræget tendens. Flertallet af de anførte lande viser nærmest en nedgang. I Italien, hvor forbruget i trediverne var meget højt, har der siden krigen været et kraftigt fald. Med stigende velstand kan man regne med større forbrug af friske eller friskt konserverede ærter og bønner, men nedgang i konsumet af de tørrede bælgfrugter. Hvad angår nødder, er forbrugstallene i nogle lande stærkt påvirkede af importpolitiken før og efter krigen, og kan derfor ikke tages som udtryk for langtidstendenser.

Inden for *kødgruppen* finder man, at der siden sidste halvdel af trediverne er sket en betydelig forbrugsstigning i USA, Canada og Frankrig. Næsten i alle tabellens lande ligger de to sidste års forbrug højere end gennemsnittet af årene 1948/49 – 49/50 – 50/51, hvilket viser, at stigningen er fortsat. Vesttyskland, England (U. K.), Svejts og Danmark har endnu ikke opnået et forbrug af samme størrelse som i 1934–38. (De foreløbige tal fra officiel engelsk statistik for kalenderåret 1956 viser dog en svag stigning.)

Tallene for *æg og ægprodukter* tyder på almindelig tendens til et større forbrug end før krigen. Også for *fisk* viser FAO's tal en opadgående tendens,

dog at England siden 1950/51 konstant har ligget under førkrigsgennemsnittet.

Mælkeforbruget i FAO's oversigt omfatter også mælkeprodukter, undtagen smør. Ost er således medregnet i tallene. Opgørelsen viser forbruget udtrykt i såvel fedtstof som æggehvidestof. Når det sidste ofte er steget stærkere, kan det skyldes, at mælkens fedtindhold i efterkrigsårene har været lavere end før krigen.

Det totale *fedtforbrug* af dyrisk eller vegetabilsk oprindelse viser som helhed en svag stigning. Undtagelserne er Frankrig og Danmark med nogen nedgang og USA med omtrent uændret forbrug (indtil 1955).

Kalorieforbruget i de af tabel 2 omfattede lande har ifølge FAO udviklet sig som i *tabel 3* anført. Der er ikke nogen klar tendens i disse tal. For de to sidst anførte år er der en nedgang i forhold til førkrigs-gennemsnittet i Danmark, Sverige, Svejts, Vesttyskland, Frankrig og USA, medens England, Holland, Belgien, Italien og Canada viser nogen stigning. Stigningen er forklarlig som følge af en øget indkomst for store befolkningsgrupper, der før krigen var utilstrækkeligt ernærede, også hvad selve kaloriemængden angår, mens faldet i kalorieforbrug bekræfter den almindelige forventning om et svagt aftagende kalorieforbrug i de bedst ernærede befolkninger som følge af mekanisering, d. v. s. mindre hårdt fysisk arbejde. Bybefolkningens vækst i forhold til landbefolkningen virker i samme retning. Der er i alle de anførte lande en relativ nedgang i »stivelsesgruppen«s andel i den samlede kaloriemængde.

Den nåede altså sit maksimum under landbrugskrisen i begyndelsen af trediverne, hvor også kødgruppens kalorietal var det højeste, vi har nået. Medens stort kødforbrug normalt tages som et velstandstegn, var det i eksportlandet Danmark et udpræget krisefænomen. Om det danske kalorieforbrugs fordeling på levnedsmiddelgrupper gives årlige oversigter i Statistiske Efterretninger, der også giver et billede af levnedsmiddelforbrugets ernæringsmæssige kvalitet, d. v. s. indhold af vitaminer og salte samt opdeling i æggehvide, fedt og kulhydrater.[1])

Som retningsgivende for den kvalitative sammensætning af ernæringen før og efter krigen i de vestlige lande anføres i *tabel 4* de senest offentliggjorte data for USA. Medens kalorieforbruget i 1957 i forhold til årene 1935–39 viser en nedgang på 5 procent, er der henholdsvis 5 og 8 procents stigning i æggehvide- og fedtindholdet. Faldet i kalorieforbruget må tilskrives det stærkt reducerede kulhydratindhold i kosten. Der er i forhold til trediverne en væsentlig forøgelse i kostens indhold af kalk og jern, B-vitaminer,

[1] Se også Husholdningsorganisationernes kostundersøgelser 1937–45. En bearbejdelse foretaget af Statens Husholdningsråd, udgivet 1948, og *Mads Iversen* og *Astrid Frederiksen:* Kostundersøgelser i danske hjem fra 1946 til 1956, Statens Husholdningsråds faglige meddelelser, nr. 8–9, 1957.

Tabel 2. *Levnedsmiddelforbruget pr. indbygger, før og efter krigen.*

Fordelt på varegrupper i udvalgte europæiske lande samt U.S.A. og Canada.

Land	Periode	Kornprodukter omregnet til mel	Kartofler etc.[1]	Sukker raffineret, excl. sirup og honning	Bælgfrugter og nødder[2]	Kød incl. indmad, fjerkræ og vildt[3]	Æg og ægprodukter, udtrykt i friske æg	Fisk anslået vægt af spiselig del	Mælk[4]		
									Fedt	Æggehvide	
		kg pr. år	kg pr. år	kg pr. år	kg pr. år	kg pr. år	kg pr. år	kg pr. år	kg pr. år	kg pr. år	
Danmark.....	1934–38.....	94	120	50	1	75	8	15	8	8	
	1948/49–50/51	104	142	35	3	62	9	18	8	9	
	1954/55.....	93	131	49	5	63	7	15	8	8	
	1955/56*.....	92	131	48	4	59	7	14	8	8	
De »seks«:											
Vesttyskland.....	1935–38.....	113	185	26	3[5]	53	7	7	6	7	
	1948/49–50/51	113	205	23	4	29	5	8	4	6	
	1954/55.....	97	159	26	3	45	10	7	6	7	
	1955/56*.....	96	158	27	3	47	10	7	6	7	
Holland.....	1936–38.....	107	116	29	6	38	9	6	7	8	
	1948/49–50/51	98	162	36	4	28	5	7	7	9	
	1954/55.....	92	106	38	4	38	8	6	7	9	
	1955/56*.....	92	106	38	5	38	8	6	7	9	
Belgien-Luxemburg	1934–38.....	115	157	28	7	46	8	6	3	4	
	1948/49–50/51	105	145	28	4	44	13	7	5	5	
	1954/55.....	104	150	27	4	50	14	7	5	6	
	1955/56*.....	104	151	27	4	51	14	7	5	6	
Frankrig.....	1934–38.....	124	143	24	8	61	9	6	4	5	
	1948/49–50/51	122	133	23	7	62	10	6	4	5	
	1954/55.....	115	136	24	6	75	11	6	5	6	
	1955/56*.....	109	135	27	5	78	11	6	5	6	
Italien.....	1934–38.....	164	37	7	22	20	8	4	2	3	
	1948/49–50/51	154	36	11	13	15	6	4	3	3	
	1954/55.....	148	45	16	12	19	7	5	3	4	
	1955/56*.....	147	49	17	12	20	8	5	4	4	
Forenede Kongerige (Storbritanien og Nordirland).....	1934–38.....	95	82	42	5	68	13	12	5	5	21
	1948/49–50/51	106	114	35	6	53	13	12	7	7	21
	1954/55.....	91	104	46	6	66	13	10	7	7	22
	1955/56*.....	88	100	46	6	66	13	10	6	6	22
Sverige.....	1934–38.....	96	122	44	4	49	8	20	11	10	18
	1948/49–50/51	88	120	44	4	49	10	20	11	11	20
	1954/55.....	78	103	42	4	52	10	21	11	9	22
	1955/56*.....	77	102	41	4	51	10	22	11	9	22

Tabel 2 fortsat.

Land	Periode	Kornprodukter omregnet til mel	Kartofler etc.[1]	Sukker raffineret, excl. sirup og honning	Bælgfrugter og nødder[2]	Kød incl. indmad, fjerkræ og vildt[3]	Æg og ægprodukter, udtrykt i friske æg	Fisk anslået vægt af spiselig del	Mælk[4]		Fedt og olie (fedtindhold)
									Fedt	Æggehvide	
		kg pr. år	kg pr. år	kg pr. år	kg pr. år	kg pr. år	kg pr. år	kg pr. år	kg pr. år	kg pr. år	kg pr. år
Svejts	1934–38	110	90	38	5	53	9	1	11	11	16
	1948/49–50/51	117	89	38	5	44	9	2	11	11	15
	1954/55	101	84	38	9	50	9	2	10	10	17
	1955/56*	101	83	38	9	49	9	2	10	10	17
U.S.A.	1935–39	90	64	44	7	71	16	5	8	7	20
	1948/49–50/51	77	50	41	7	84	21	5	9	9	20
	1954	71	46	40	7	88	21	5	9	9	20
	1955*	70	46	40	6	92	21	5	9	9	20
Canada	1935–39	93	60	43	6	62	14	5	8	7	19
	1948/49–50/51	73	...	46	6	70	15	6	8	9	19
	1954/55	76	60	44	5	80	17	6	8	9	20
	1955/56*	76	69	45	5	84	16	6	8	9	20

[1] Incl. »sweet potatoes« og andre stivelsesholdige rodfrugter. [2] Incl. cacaobønner. [3] Slagtet vægt, excl. slagtefedt. [4] Mælk og mælkeprodukter undtagen smør. [5] Tyske data excl. nødder. *) Foreløbige tal.
Kilde: FAO Yearbook of Food and Agricultural Statistics 1956 Vol. X Part 1 (udgivet 1957) Table 90 Net Food Supply per Person.

herunder Niacin, men en reduktion af mængden af A og C vitaminer. Med det stigende forbrug af citrusfrugt må faldet i C-vitaminforsyningen overraske. Som det senere skal ses, er der en kraftig forskydning fra forbrug af frisk frugt til konserveret frugt, herunder frosset citrussaft, men i henhold til FAO's liste over næringsværdien af forskellige fødevarer regnes der ikke med forskelligt C-vitaminindhold i frisk og preserveret citrusfrugt. Rigtigheden heraf bestrides af mange eksperter, men der kan ikke gives faste normer for vitamintabet, der afhænger af de anvendte råvarer og konserveringsmetoder. Nedgangen i A-vitaminforsyningen i USA står antagelig i forbindelse med faldet i smørforbruget. Margarine indeholder ingen A-vitaminer, med mindre de er tilsat under fabrikationen. Om sådan tilsætning foreligger ingen officiel statistik. Det ses af tabellen, at samtlige forbedringer i forhold til forkrigsårene var opnået allerede i 1947–49, hvilket ikke gælder Europa.

Til sammenligning hermed kan nævnes, at de seneste data for England (U.K.), der fører statistiken op til 1956, viser en stigning i kalorieforbruget pr. dag på 5 procent i forhold til førkrigsårene. Den i tabel 3 antydede stigning op til 1954/55 er altså fortsat. Det engelske dagsforbrug af æggehvide, fedtstof og kulhydrat var i 1956 henholdsvis 3 pct., 6 pct. og 3 pct. over gennemsnittet i sidste part af trediverne. Det er af interesse at bemærke,

Tabel 3. *Fødevareforbrug pr. indbygger udtrykt i kalorier pr. dag.*

	Sidst i 1930-erne	1948/49–1950/51	1953/54–1954/55
Danmark	3420	3170	3330
Det forenede kongerige	3110	3080	3210
Sverige	3110	3160	3030
Svejts	3140	3170	3090
Vesttyskland	3040	2680	2930
Holland	2840	2940	2940
Belgien-Luxembourg	2810	2840	2960
Frankrig	2870	2790	2830
Italien	2510	2380	2570
USA	3150	3160	3080
Canada	3010	3070	3080

Kilde: FAO, The State of Food and Agriculture 1957, side 166.

I Danmark har kalorieforsyningen over en længere årrække bevæget sig således:

1914–16:	3145	kalorier dagligt	1926–29:	3305	kalorier dagligt
1917–21:	2865	– –	1930–34:	3485	– –
1922–25:	3110	– –	1935–39:	3395	– –

at de 3 procents stigning i proteinforbruget er fremkommet ved en 11 procents fremgang i dyrisk protein og 6 procents tilbagegang for planteprotein. Dette korresponderer med mejeriprodukternes (eksklusiv smør) stigende vægt i den samlede kaloriemængde fra 9 procent før krigen til 11 procent i de sidste år. Æggehvide- og fedtstofforbruget i gram pr. dag er stadig lavere end i USA, medens kulhydratforbruget siden krigen har oversteget det amerikanske. Med det stigende mælkeforbrug er kostens kalkindhold kommet på højde med niveauet i USA. Vitaminforsyningen viser stigning, men er for A og B vitaminer væsentlig lavere end i USA. Til sammenligning skal nævnes, at den danske kost indeholder flere B1 og B2 vitaminer end den amerikanske, mens vi har ringere C-vitaminindhold i kosten end både USA og England og kun lidt højere A vitaminforsyning end England. Forbrug af vitaminpiller indgår ikke i beregningerne, da formålet er at undersøge kostens indhold.

IV. FORBRUGSÆNDRINGER I DE ENKELTE VAREGRUPPER

Tabel 2 gav et billede af bevægelserne i forbruget, klassificeret i hovedgrupper af varer, og ensartet behandlet for samtlige 10 udvalgte lande. For at få et klarere billede af, hvilke varer, der påvirkes af de mere varige ændringer i forbrugsvanerne, skal de enkelte varegrupper gennemgås lidt

nærmere. Som grundlag herfor anvendes de i tabellerne 5–7 anførte data fra USA, Det Forenede Kongerige og Vesttyskland, tillige med de danske serier gengivet i tabel 1.

1. *Korn- og melvarer.* Det amerikanske hvedemelsforbrug pr. indbygger var i 1957 nået ned på 74 procent af forbruget i 1935–39 og majsmelforbruget på 37 procent. Kornprodukter som corn flakes og andre tilsvarende majsprodukter til morgenbordet viser en vis stigning. De er lette at anvende, kræver ingen tilberedning ud over tilsætning af frisk mælk og sukker i tallerkenen. Majssirup og majsstivelse viser forbrugsstigninger på over 30 procent. Hvedemelet er dog langt den dominerende vare inden for gruppen, og totalbevægelsen præges deraf. De engelske tal viser en svagere nedgang i melforbruget på kun 8 procent; risforbruget er halveret, men »breakfast cereals« stiger støt og er med 4,2 lbs i 1956 omtrent på højde med det amerikanske forbrug.

Nedgangen i det tyske forbrug i forhold til 1935–38 er koncentreret på rugen. Hvedemelsforbruget er omtrent på førkrigsniveauet efter stadig nedgang fra et højdepunkt omkring 1948/49. Det danske mel- og grynforbrug er efter de danske tal faldet 10 procent siden 1936–40, medens de af FAO omregnede tal giver en mindre nedgang, idet førkrigsforbruget angives lavere, efterkrigsforbruget højere.

2. Om *kartoffelforbruget* er der ingen anledning til at gøre flere bemærkninger end foran under omtalen af hovedtendensen. USA-statistiken viser, at nedgangen i forbruget af »sweetpotatoes«, en rodknold, som vi ikke dyrker, har været endnu kraftigere end for kartofler. De tyske data viser to serier tal, hvoraf markedsforskningsinstituttets serie tyder på en

Tabel 4. *Civilbefolkningens ernæring i U. S. A.*

Kalorieindhold og næringsstoffer pr. indbygger pr. dag.

	Enhed	1935–39	1947–49	1955	1956	1957*)	1957 i pct. af 1935–39 %	1957 i pct. af 1947–49 %
Energimængde	kalorier	3310	3270	3220	3220	3160	95	97
Æggehvide	g	91	95	96	97	96	105	101
Fedt	g	133	142	148	148	144	108	101
Kulhydrater	g	446	410	386	384	378	85	92
Calcium	g	0.94	1.04	1.03	1.03	1.02	109	98
Jern	mg	14.5	17.1	16.4	16.8	16.4	113	96
Vitamin A	internationale enheder	8200	8200	7400	7400	7300	89	89
Thiamin B_1	mg	1.47	1.92	1.85	1.84	1.80	122	94
Riboflavin B_2	mg	1.90	2.34	2.34	2.35	2.34	123	100
Niacin (B)	mg	16.0	19.6	19.7	20.1	19.8	124	101
Folinsyre (B)	mg	0.134	0.132	0.128	0.127	0.123	92	93
Ascorbin C	mg	118	118	108	106	103	87	87

*) Foreløbige tal for 1957.
Kilde: National Food Situation Agricultural Marketing Service United States' Dep. of Agriculture, Oct. 1957.

mindre forbrugsnedgang end de officielle serier. Tyske undersøgelser iøvrigt tyder på, at kartoffelforbruget forandrer sig lidet fra år til år, idet høstudbyttets variationer normalt udlignes ved større eller mindre opfodring.

3. *Kødgruppen,* hvor det amerikanske forbrug i de senere år har oversteget 1935–39 gennemsnittet med 25 procent, rummer ret uensartede tendenser. Oksekødets og svinekødets anpart i forbruget før krigen var omtrent lige stort, dog med en lille overvægt for svinekød, der var yderligere forøget i forbrugstallene for 1947–49. Senere er oksekødforbruget steget stærkt, mens forbruget af svinekød er aftaget. I procent af førkrigstallet var forbruget af de to kødsorter i 1957 henholdsvis 151 og 110 procent. Kalvekødforbruget har nogenlunde fulgt bevægelserne i svinekødet, men er af langt ringere betydning. Der har været en nedgang i konsumet af fåre- og lammekød. Det skal anføres, at i forhold til det almindelige detailprisindeks for fødevarer i USA viser detailindekset for kødpriserne en langt svagere stigning siden årene 1947–49. Som senere omtalt er kødpriserne derimod steget relativt stærkt, når prisrelationerne i tyverne lægges til grund.

Det engelske kødforbrug lå endnu i 1953 og 1954 under tallet for 1934–38, og først i 1956 var det ca. 3 procent højere. Oksekød er den største gruppe, og forbruget heraf var i 1953–55 endnu ca. 23 procent lavere end før krigen. For 1956 var forbrugstallene fremdeles 4–5 procent lavere

Tabel 5. *U. S. A.*

Beregnet civilt årsforbrug pr. indbygger af vigtigere levnedsmidler 1935–57[1].

	1935–39 gns. lbs.	1947–49 gns. lbs.	1954 lbs.	1955 lbs.	1956 lbs.	1957* lbs.	1957 i pct. af 1935–39 %	1957 i pct. af 1947–49 %
Kornprodukter:								
Hvedemel	160	137	126	123	121	119	74	87
Majsmel	23.1	12.9	9.3	8.8	8.6	8.5	37	66
Breakfast cereals:								
af hvede	3.3	3.2	2.9	2.9	2.8	2.8	85	88
af majs	1.6	1.5	1.7	1.7	1.7	1.7	106	113
Kartofler[2]	130	114	106	106	100	103	79	90
Sweet kartofler[2]	21.6	12.6	8.0	8.2	8.0	7.1	33	56
Oksekød	55.6	65.6	80.1	82.0	85.0	83.8	151	128
Kalvekød	8.1	9.7	10.0	9.4	9.5	9.0	111	93
Får og lam	6.8	4.8	4.6	4.6	4.4	4.2	62	88
Svinekød (excl. fedt)	56.5	68.4	60.0	66.8	67.5	62.0	110	91
Total kød (slagtet vægt)	127.0	148.5	154.7	162.8	166.4	159.0	125	107
Fjerkræ:								
Høns, istandgjort	13.4	18.7	22.8	21.4	24.7	25.3	189	135
Kalkun, istandgjort	2.2	3.3	5.3	5.0	5.2	5.8	264	176

Tabel 5 fortsat.

	1935–39 gns. lbs.	1947–49 gns. lbs.	1954 lbs.	1955 lbs.	1956 lbs.	1957* lbs.	1957 i pct. af 1935–39 %	1957 i pct. af 1947–49 %
Fisk, total[3]	11.0	10.5	10.9	10.2	10.2	10.1	92	96
Smør, faktisk vægt	17.0	10.6	8.9	9.0	8.7	8.7	51	82
Margarine, faktisk vægt	2.9	5.6	8.5	8.1	8.2	2.2	283	146
Fedt og olie total (ren fedt)	45.4	42.4	45.4	45.5	44.4	44.0	97	104
Mælk og fløde, flydende	330	359	348	352	355	356	108	99
Iscrème, salgsvægt	9.9	18.7	17.4	18.0	18.3	18.0	182	96
Ost	5.6	7.0	7.9	7.9	8.1	8.0	143	114
Samtlige mejeriprodukter:								
i mælkefedt-tørstof	31.7	29.6	27.1	27.3	27.2	27.1	85	92
i andet tørstof	39.6	46.2	47.5	47.9	47.8	48.1	121	104
Æg (antal)	300	385	376	371	369	360	120	94
Grønsager:								
Friske grønsager	113.2	120.4	107.3	104.6	104.0	97.8	86	81
Meloner	27.0	27.4	28.9	29.2	27.4	24.9	92	91
Konserves	30.1	39.2	41.9	43.5	43.9	44.0	146	112
Dybfrosne grønsager	0.4[4]	2.9	5.9	6.6	7.2	7.8	1950	269
Frugt:								
Æbler (salg)	30.6	25.6	20.1	20.0	19.3	20.0	65	78
Citrus	49.2	54.8	41.2	41.9	38.4	36.4	74	66
Anden frisk frugt	59.2	51.8	44.8	40.0	42.0	38.3	65	74
Total frisk frugt[2]	139.0	132.2	106.1	101.9	99.7	94.7	68	72
Frugt-konserves	15.0	18.9	21.1	22.6	21.6	22.6	151	120
Frugtsaft	3.9	15.9	13.2	12.9	13.0	12.9	331	81
Dybfrosset frugt og saft	0.8	3.2	7.4	8.7	8.8	9.2	1150	288
Tørret frugt	5.8	3.9	3.9	3.5	3.6	3.6	62	92
Sukker, raffineret	97.4	95.1	96.3	97.5	98.4	96.6	99	102

Kilde: The National Food Situation, Oct. 1957, NFS-82, Agricultural Marketing Service, USDA.
[1]Vægt af varen i første omsætningsled. [2]Vægt ved levering fra producent. [3]Vægt af spiseligt kvantum. [4]1937–39.
*Foreløbige tal. (1 pound = 0.4536 kg)

end i 1934–38. Bacon og skinker er den næststørste undergruppe i forbruget. Den viser en nedgang på ca. 15 procent, mens fåre- og lammekødforbruget er aftaget ca. 8 procent. Der er derimod en opgang i forbruget af andet svinekød på ca. 75 procent. Bemærkelsesværdig er en kraftig forøgelse af forbruget af importeret kødkonserves, der de sidste par år har været næsten 3 gange større end før krigen. I absolut vægt svarer forbruget nu til en trediedel af bacon- og skinkeforbruget.

Det vesttyske kødforbrug er endnu lidt lavere end i 1935–38. Svinekødforbruget er fremdeles det betydeligste, dog ikke længere dobbelt så stort som oksekødforbruget. De danske forbrugstal viser en samlet nedgang, idet okse- og kalvekødforbruget er aftaget med 25–30 procent, mens svinekødet, der som i Tyskland er den mest betydende kødtype, viser en forbrugsfremgang på 15 procent. Disse bevægelser er i væsentlig grad forklaret ved eksportsituationen for de pågældende kødprodukter.

4. *Fjerkræforbruget* viser en formidabel stigning i USA og en 30 procents stigning i England, hvor vildt- og kaninforbruget samtidigt er faldet voldsomt. I Tyskland oversteg forbruget i 1956/57 for første gang førkrigstallet, og i Danmark er det samlede forbrug af vildt og fjerkræ kun 50 procent af 1936–40 gennemsnittet, hvilket må anses for en absolut afvigelse fra den almindelige forbrugstendens.

5. *Fiskeforbruget* er faldet såvel i USA som i England. Vesttyskland har en svag stigning, medens det danske forbrug er forøget væsentligt. Vort forbrug i 1936–40 var dog lavt, men der er stigning også i forhold til det mere normale forbrug i 1926–35.

6. Medens det samlede *fedtforbrug* i form af smør, margarine, svinefedt, spiseolie o. l. har vist en aftagende tendens i USA, er der en stigning over førkrigsniveauet i England og Vesttyskland. Af særlig interesse er bevægelserne i smør- og margarineforbruget. Smørforbruget i USA er 50 procent lavere end i 1935–39 og synes fortsat aftagende. Det engelske forbrug er ca. 35 procent under 1934–39 gennemsnittet, men har dog vist fremgang de senere år ligesom det tyske forbrug, der kun er 10 procent under 1935–38 tallet. Det danske forbrug er faldet omtrent som det tyske, men har dog været svagt stigende de sidste år.

Sammenholdt med tallene for trediverne er det nuværende margarineforbrug i USA forøget omtrent 3 gange, og i Det Forenede Kongerige er forbruget fordoblet. Det tyske førkrigsforbrug i forbundsrepublikens område er ikke kendt, men stigningen siden 1950 har været kraftig. Dansk forbrug i de sidste år har været omtrent som før krigen, men med stigende tendens. Det amerikanske smørforbrug overstiger endnu margarineforbruget, medens margarineforbruget i England, Tyskland og Danmark er større, i Danmark endda mere end dobbelt så stort som smørforbruget. Det er gunstigt for Danmark som eksportland, at margarinen ikke er trængt så stærkt ind på vore eksportmarkeder som i vort hjemmeforbrug, men man må regne med meget stor følsomhed i forbrugsmængderne, hvis prisforholdet mellem smør og margarine ændres. Langtidstendensen må antages at være i de vegetabilske fedtstoffers favør, men de seneste års udvikling kan tyde på, at smørret, forudsat fortsat høj indkomst og beskæftigelse i vore aftagerlande, vil kunne hævde sig i absolutte mængder, om end ikke i procent af det samlede fedtstofforbrug.

Tabel 6. *Det Forenede Kongerige.*

(United Kingdom).

Årsforbrug pr. indbygger af vigtigere levnedsmidler 1934–38, 1946–48 og 1953–1956.

	1934–38 gns. lbs.	1946[1] lbs.	1947[1] lbs.	1948[1] lbs.	1953 lbs.	1954 lbs.	1955 lbs.	1956 foreløbig lbs.
Kornprodukter	210.1	237.8	240.2	250.2	208.4	202.1	196.4	193.5
Indeks	100	113	114	119	99	96	93	92
Kartofler	181.9	(282.0)	(284.1)	(242.1)	222.4	221.9	223.3	210.4
Indeks	100	–	–	–	122	122	123	116
Kød:								
Oksekød med ben	53.2	33.1	31.9	33.5	36.5	43.0	44.3	50.7
Oksekød uden ben	1.7	3.5	10.2	10.1	0.3	0.9	1.9	2.1
Fåre- og lammekød	25.2	24.3	24.2	22.8	24.2	21.7	24.5	23.3
Svinekød	10.6	3.3	1.0	1.1	12.1	17.8	18.4	17.5
Bacon og skinker	28.1	15.1	10.1	10.9	24.9	25.0	25.1	24.0
Slagteindmad	7.4	5.6	5.4	5.6	6.5	7.8	7.8	8.3
Udenlandsk kødkonserves	3.1	13.7	11.6	6.0	6.3	7.6	8.5	8.0
Alt kød (spiselig form)	110.0	89.9	82.0	73.8	93.4	104.3	110.4	113.3
Indeks	100	82	75	67	85	95	100	103
Fjerkræ	5.1	3.0	4.0	4.3	5.3	5.4	6.0	6.8
Vildt og kaniner	3.7	1.5	1.9	2.5	1.9	1.1	0.5	0.4
Fisk:								
Frisk, frosset, tørret	21.8	26.5	27.9	29.0	18.8	18.4	19.0	19.3
Fiskekonserves	3.5	3.6	3.0	2.0	0.9	1.8	1.6	2.5
Smør	24.7	10.9	11.2	12.5	13.8	14.0	14.6	15.6
Margarine	8.7	15.1	14.9	17.5	17.8	18.3	17.9	16.9
Al olie og fedt (= ren fedt)	46.9	34.7	33.9	38.1	45.6	48.7	48.2	48.7
Indeks	100	77	75	84	97	104	103	104
Mælk og ost:								
Frisk mælk	217.1	312.7	304.3	323.4	334.7	333.6	332.6	330.7
Fløde (40%)	1.7	–	–	–	0.5	0.5	0.7	0.7
Ost	8.8	10.0	9.3	8.3	9.3	9.4	9.0	9.4
Total (incl. mælkekonserves) tørstof	38.3	49.4	48.7	49.0	52.3	52.5	52.2	52.6
Indeks	100	129	127	128	137	137	136	137
Æg og ægprodukter	28.3	(21.9)	(20.9)	(21.4)	28.1	29.3	29.5	28.7
Indeks	100	–	–	–	99	104	104	101
Grønsager (frisk basis)	120.4	(115.8)	(114.7)	(115.6)	125.1	125.5	121.7	125.0
Indeks	100	–	–	–	104	104	101	104
Frugt (frisk basis)	124.0	(109.8)	(132.4)	(133.2)	115.3	125.2	120.3	116.1
Indeks	100	–	–	–	93	101	97	94
Sukker og sirup:								
Netto i sukkerindhold	98.1	(79.1)	(85.0)	(85.9)	96.3	104.8	106.5	109.1

[1] Tallene antagelig ikke fuldt ud sammenlignelige med øvrige år, i hvert fald ikke de i parentes anførte data.

Kilde: Board of Trade Journal, 12. juli 1957, og for 1946–48 Ministry of Food: Food consumption levels in United Kingdom, Dec. 1949.

Tabel 7. *Vesttyskland med Berlin.*

Årsforbrug pr. indbygger af vigtigere levnedsmidler 1935–1956/57.

	1935–38 uden Berlin kg	1948/49 kg	1949/50 kg	1950/51 kg	1951/52 kg	1952/53 kg	1953/54 kg	1954/55 kg	1955/56 kg	1956/57 kg
Kornprodukter (= mel)	110.5	126.8	112.8	99.9	99.4	98.1	95.9	96.8	93.9	91.7
Kartofler	176.0	224.0	202.0	186.0	177.0	170.0	163.0	160.0	157.0	152.0
Kartofler[1]	160.0	–	188.0	174	164	161	160.0	–	–	–
Oksekød	14.8	6.8	10.2	11.4	10.8	11.9	13.5	14.0	14.5	15.7
Kalvekød	3.2	1.3	1.7	1.9	1.8	2.0	2.0	2.0	1.8	1.9
Svinekød	29.2	7.3	16.1	19.4	21.8	23.2	23.4	24.9	26.5	27.1
Kød af fjerkræ	1.7	0.6	1.0	1.2	1.2	1.3	1.5	1.7	1.7	2.0
Kød ialt (uden fedt)	52.8	18.6	32.0	37.0	38.6	41.7	44.0	46.2	48.0	50.2
Fisk (frisk vægt)	11.8	15.7	13.1	11.9	12.3	11.9	11.7	12.3	12.7	12.0
Smør	8.1	4.6	5.5	6.4	6.8	6.2	6.8	7.0	7.0	7.2
Margarine	–	–	–	9.0	9.9	11.5	12.0	12.4	12.8	12.7
Dyrisk fedt (= ren fedt)	6.3	2.5	4.9	5.7	5.2	6.0	5.8	5.8	6.0	5.7
Total fedt (= ren fedt)	21.0	9.8	16.5	21.4	81.4	23.3	24.3	24.9	25.4	25.5
Konsummælk (incl. fløde)	126.0	69.2	98.6	111.2	114.8	121.1	123.8	120.0	119.9	116.5
Skummetmælk	11.2	44.1	18.6	10.8	11.0	11.1	10.7	10.2	10.5	10.2
Ost	3.5	2.7	3.7	3.9	3.9	3.9	4.1	4.2	4.2	4.3
Æg og ægpulver (= æg)	7.4	2.5	5.3	7.5	7.4	7.9	9.0	10.0	10.0	11.3
Grønsager	51.9	60.8	42.7	49.9	44.0	43.9	48.6	41.6	48.3	45.3
Grønsager[1]	53		54	55	49	48	53	45	51	48
Frugt (alle slags)	43.7	25.7	39.1	51.0	54.8	73.4	72.3	74.5	63.8	73.8
Sukker, raffineret	25.5	19.9	23.2	27.7	24.9	24.1	25.6	26.7	27.4	28.3

[1]Data fra Institut for Landbrugets Markedsforskning, Braunschweig-Volkenrode, førkrigstal incl. Berlin.
Kilde: Agrarwirtschaft Dez. 1957, hæfte 12, og Statistiches Monatsbericht des Bundesministeriums für Ernahrung, Landwirtschaft und Forsten, Oktober 1957, side 703.

7. For *andre mejeriprodukter end smør* viser USA en stigning i mælke- og flødeforbrug på 8 procent siden slutningen af trediverne og England (U.K.) en stigning i forbruget af konsummælk på ca. 50 procent (dog med svag, men stadig nedgang fra 1953), mens flødeforbruget er halveret. Vesttyskland nærmede sig førkrigsforbruget af mælk og fløde i 1953/54, hvorefter der er indtrådt en ny jævn tilbagegang gennem de tre følgende år. Det danske mælke- og flødeforbrug (omregnet til mælk) var fra 1946 til 1952 omkring 6 procent større end før krigen, men i 1955 og 1956 lidt lavere end i trediverne.

For *ost* er der derimod en bemærkelsesværdig stigning i USA's forbrug på 43 procent med opadgående tendens. Englands og Vesttysklands forbrug er steget henholdsvis 7 og 20 procent over førkrigsniveauet. Medens vort eget osteforbrug i 10-året 1941–50 var 30 procent højere end i 1936–40,

lå det i perioden 1951–55 kun ca. 7 procent højere. En stigning indtrådte igen i 1956.

For De forenede Stater bemærkes en opgang i forbruget af *iscrème* på 82 procent siden trediverne, mens forbruget af *mælkekonserves* i de sidste tre år er faldet under 1935–39 gennemsnittet. I England er der stærk nedgang for kondenseret mælk, men betydelig fremgang for sødmælkspulver og evaporeret mælk. Der er også en væsentlig stigning i iscremeforbruget i England. De tyske forbrugstal for såvel kondenseret mælk som sødmælkspulver viser en stigning til 5–6 gange førkrigsforbruget.

8. *Ægforbruget* i USA og Vesttyskland er steget henholdsvis 20 og 50 procent, mens England og Danmark har haft ringe stigning over trediverne forbrugsniveau.

9. *Havebrugsprodukterne* har som helhed vundet stigende indpas i forbruget i alle lande, men der er mange interessante momenter i udviklingen.

I USA med højt forbrugsniveau er der indtrådt en nedgang i salg til forbruger af friske grøntsager og frugter, mens grøntkonserves i 1957 lå 50 procent over 1935–39, og salg af dybfrosne grøntsager, der begyndte omkring 1937, er nu 20 gange større end i 1937–39. Tilsvarende viser det amerikanske frugtforbrug i frisk tilstand et fald på 25 procent for citrus frugt (appelsiner, grapefrugt og citroner), og forbruget af anden frisk frugt, heri indbefattet æbler, er faldet med 35 procent. Men samtidig er forbruget af frugtkonserves steget 50 procent, pasteuriseret frugtsaft 230 procent, og lynfrosset juice forbruges i mængder, der er 11–12 gange større end før krigen. Dette viser en klar tendens fra friske varer til mere eller mindre tilberedte varer. For citrusfrugt opvejer stigningen i forbrug af produkter i præserveret og tilberedt form nedgangen i forbruget af frisk frugt. Hvis alle gupper af frugt og frugtprodukter tages tilsammen og omregnes til frisk frugt, finder man en stigning i forhold til før krigen, men de senere år har dog vist tendens til en nedgang i totalforbruget, en bevægelse, der imødeses med bekymring, eftersom produktionskapaciteten er udvidet voldsomt gennem nyplantninger lige efter krigen.

I England har grøntsagsforbruget (frisk basis) vist en ringe stigning, men frugtforbruget er faldet i forhold til før krigen, selv om der er tegn på, at førkrigsniveauet snart vil være nået pånyt. Nedgangen er samlet på frisk citrusfrugt, medens anden frugt har vundet stærkere frem. Frugt- og grøntkonserves er steget stærkt i betydning. Således er frugtjuice forbruget 5 gange større end før krigen[1]).

Vesttyskland, der i ret høj grad repræsenterer de vesteuropæiske ten-

[1] Se FAO Monthly Bulletin of Agricultural Statistics Febr. 1957: A comparison of fruit consumption in U. K. and other countries. Endvidere Erik Mortensen: La Production et la Consommation des Fruits et des Lègumes dans le Monde, Annales de la Nutrition et de l'Alimentation, Paris vol. IX, nr. 5–6 1955. Forkortet gengivelse i FAO, Monthly Bulletin sept. 1955.

denser inden for forbruget af havebrugsprodukterne, har haft en 10 procent nedgang i grøntsagsforbruget, men ca. 70 procents opgang i frugtforbruget. Sydfrugtforbruget (bananer og citrus etc.) er steget 2½ gang i forhold til 1935–38 og anden frisk frugt med 40 procent. Tysk forbrug af frugtjuice er også blevet af betydning i de senere år. Det kan anføres, at også fransk frugtforbrug er steget meget betydeligt.

Danske forbrugstal tyder på en lidt stærkere nedgang i grøntsagsforbruget, der dog lå meget højt i slutningen af trediverne. (Nedgangen i alle lande er størst for de grovere grøntsager, mens forbruget af de mere værdifulde, men ofte lettere produkter stiger.) Vort frugtforbrug er ca. 100 procent højere end i 1936–40. Importrestriktionernes afvikling for appelsiner og bananer er en del af forklaringen tillige med vor stærkt forøgede danske produktion, der gennem en bedre fordeling på tidlige og sildige sorter og bedre lagerteknik giver en rigeligere forsyning gennem en større del af året.

10. *Sukkerforbruget* har holdt sig praktisk taget uforandret i USA, mens England og Vesttyskland de sidste år har opnået en stigning på ca. 10 procent i forhold til førkrigstallet. Dansk sukkerforbrug har i efterkrigstiden ligget fra 30 til 10 procent under »normalen«, men er stigende.

V. ÅRSAGER TIL FORBRUGSÆNDRINGER

Denne gennemgang af de enkelte landes statistik med de mere udførlige oplysninger om varegruppernes enkelte bestanddele viser, at der er mange afvigelser fra de i afsnit III omtalte hovedtendenser. En række af disse afvigelser ville være en nærmere undersøgelse værd.

Det følger allerede af den undersøgte tidsperiode, sidste halvdel af trediverne, krigsår og efterkrigsår, at mange af de konstaterede variationer i forbruget kan være en simpel følge af korttidsændringer i produktions- og forsyningsforhold, prisrelationer eller stærkt varierende beskæftigelses- og indkomstforhold. Selvom den verdensøkonomiske depression var forbi i midten af 1930-erne, var der fremdeles stor arbejdsløshed i mange lande, og periodens handelspolitiske indgreb, navnlig i Europa, gør det også noget problematisk at anvende disse år som udgangspunkt for undersøgelser af forbrugstendenser. Det er blandt andet ovenfor påvist, hvor forskellig udviklingen i eksport- og importlande har været. At krigsårene og de første efterkrigsår var præget af afspærring og ekstraordinær knaphed er velkendt. Perioden siden 1950 er derimod præget af relativt stabile forhold (bortset fra de af Koreakrigen forårsagede udsving), og der er nu efterhånden statistik til rådighed for 6–7 år af denne periode, således at man har et materiale til bedømmelse af, om forbruget er præget af udviklingstendenser, der svarer til, hvad man måtte vente fra tidligere erfa-

ringsmateriale. f. eks. på grundlag af forbrugsserier, der kan føres tilbage til årene før eller efter den 1. verdenskrig. Det ville iøvrigt være ønskeligt, om FAO i sine undersøgelser kunne udstrække flere af sine statistiske serier tilbage til 1920-ernes midte, hvilket nok skulle være muligt for en række udviklede lande og for enkelte af de underudviklede.

Den tydelige tendens til et øget forbrug af protein-, vitamin- og mineralrige næringsstoffer, herunder især kød, mejeriprodukter, frugt- og grøntsager, er et produkt såvel af ernæringsvidenskabens fremskridt og forskningsresultaternes popularisering som økonomiske forhold. Høj beskæftigelse og stigende realindkomst tillader større befolkningskrese at omstille deres forbrug i den af ernæringsvidenskaben anbefalede retning, og offentlige foranstaltninger som skolefrokost, eller i hvert fald fordeling af mælk,

Figur 2. De Forenede Stater. Detailprisindeks for vigtige fødevarer 1925-52. (1923–27=100.) Glidende 5-års gennemsnit.

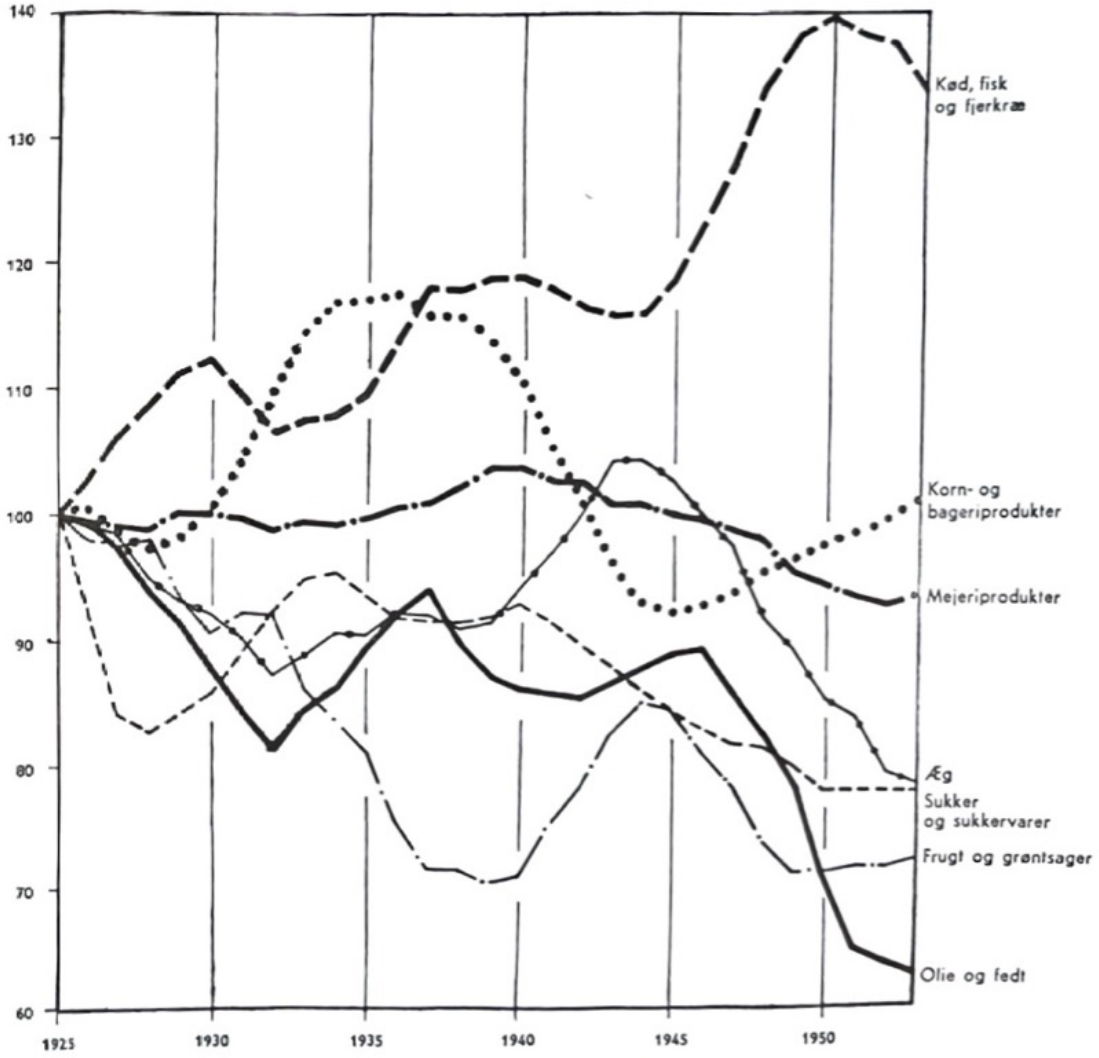

Kilde: U. S. Dep. of Agriculture. Consumption of Food in the USA 1909-52.

Tabel 8. *Forbrug i forskellige indkomstgrupper i Vesttyskland 1950/51.*

Indkøbte[1] mængder af udvalgte fødevarer pr. »Hel person« såvel som gennemsnitligt udgiftsbeløb pr. mængdeenhed i forskellige budgetgrupper. 4 personers husholdninger.

Vare og varenummer	Enhed	Årlig forbrugsvareudgift pr. »Hel person« i DM											
		Indtil 1000		1000–1200		1200–1500		1500–1800		1800–2200		2200 og derover	
		Kv.	DM	Kv.	DM	Kv.	DM	Kv.	DM	Kv.	DM	Kv.	DM
Frisk sødmælk....(28)	l	100.5	0.34	132.3	0.35	130.7	0.35	144.0	0.36	146.4	0.36	163.4	0.37
Smør .....(36)	kg	2.4	5.53	4.2	5.59	5.1	5.55	5.6	5.57	6.8	5.61	9.5	5.59
Ost, total.....(38–41)	kg	3.7	2.33	5.0	2.36	5.1	2.48	5.9	2.39	5.9	2.57	6.3	2.36
Æg .....(42)	stk.	78	0.19	128	0.19	155	0.19	170	0.20	175	0.20	203	0.21
Margarine.....(46)	kg	11.7	2.40	11.7	2.34	10.6	2.34	10.8	2.36	9.7	2.34	7.4	2.37
Kød .....(47–65)	kg	25.0	3.67	28.8	3.77	30.8	3.90	31.7	3.99	33.9	4.03	36.3	4.09
Fisk .....(66–70)	kg	6.1	1.43	7.2	1.31	6.9	1.44	7.6	1.50	7.2	1.60	7.9	1.89
Brød – bagværk(71–73)	kg	113.3	0.62	115.1	0.65	109.3	0.68	111.9	0.70	107.4	0.73	99.1	0.85
Andre kornpr. (74–84)	kg	33.1	0.96	32.6	0.99	36.3	0.99	37.1	1.05	35.2	1.07	35.9	1.07
Kartofler .....(87)	kg	161.6	0.11	173.9	0.11	165.2	0.11	178.4	0.11	169.4	0.11	136.8	0.12
Grønsager ...(88–101)	kg	32.8	0.49	38.4	0.48	44.0	0.49	50.9	0.50	52.9	0.52	53.8	0.57
Frisk frugt..(102–105)	kg	16.1	0.42	28.9	0.48	36.9	0.46	41.6	0.47	45.1	0.52	56.6	0.54
Sydfrugter.....(107)	kg	1.7	1.21	4.0	1.28	5.1	1.21	5.7	1.25	8.4	1.17	11.8	1.17
Frugt, total .(102–111)	kg	20.4	0.66	36.8	0.72	45.8	0.67	51.4	0.68	56.9	0.72	72.8	0.75
Sukker .....(115)	kg	17.8	1.23	19.0	1.22	21.9	1.23	22.2	1.23	22.7	1.23	24.2	1.24
Kakao .....(116)	kg	0.3	7.15	0.4	6.88	0.4	6.88	0.4	6.91	0.5	6.87	0.7	6.38
Chokolade.....(117)	kg	0.2	9.66	0.6	9.16	0.8	9.24	1.0	9.15	1.3	9.04	2.1	9.11
Kaffe .....(128)	kg	0.1	30.16	0.3	28.99	0.4	28.05	0.5	27.57	0.5	28.69	0.8	26.15

[1] Inclusive egen produktion.

Kilde: Stat. Bundesamt, Wiesbaden: Preise, Löhne, Wirtschaftsrechnungen, Reihe 13, Der Verbrauch in Arbeitnehmerhaushaltungen in den Jahren 1949 und 1950/51, Sonderheft 1, Tabel 11.

citrussaft eller frisk frugt i skolerne har hjulpet til at ændre den yngre generations kostvaner i den ønskede retning. Stigende produktivitet i landbruget har gjort det muligt at anvende en større del af planteproduktionen til opfodring, uanset det dermed følgende »tab« af kalorier, og udbyttet pr. ha af f. eks. frugt og grøntsager er øget meget hastigt i de sidste 20 år.

Ændringen i produktivitet i landbruget har medført vigtige forskydninger i prisrelationer mellem de enkelte produkter, som vist i *diagram 2* for USA. Diagrammet viser den *relative* prisbevægelse i forskellige grupper af fødevarer siden midten af tyverne og indtil 1952. Detailpriserne er divideret med det almindelige detailprisindeks for alle fødevarer for at eliminere den almindelige prisbevægelses indflydelse. Med årene 1923–27 som basis viser diagrammet i glidende 5-års gennemsnit, hvorledes prisrelationerne har ændret sig. Den foran skildrede forbrugsudvikling i USA finder i ret høj grad sin forklaring gennem disse prisforskydninger.

Stigningen i realindkomst har også en væsentlig andel i de skete forbrugsændringer. Den økonomiske analyse opererer med begrebet indkomstelasticitet, der udtrykker den procentvise stigning i forbrugsmængden eller i forbrugsudgiften, der følger med een procents stigning i realindkomsten. Disse indkomstelasticiteter er beregnede for en række lande før og efter krigen, og selv om de varierer fra land til land og forandres gennem tiden, viser de for de industrialiserede lande en vis ensartethed, der bekræfter indtrykket af forbrugernes vilje til at forøge forbruget af de mere værdifulde næringsstoffer. Elasticitetskoefficienten er forskellig fra vare til vare, og den aftager naturligvis, jo nærmere den pågældende befolkning befinder sig ved mætningspunktet. En engelsk undersøgelse af perioden 1920–38 viste indkomstelasticiteter på 0,21 for kartofler, 0,34 for okse- og kalvekød, 0,37 for smør, 0,50 for mælk, 0,54 for æg, 0,55 for bacon og skinker, og meget høje koefficienter for frisk frugt, f. eks. 0,92 for appelsiner, 0,93 for finere grøntsager, 0,95 for bananer og 1,33 for æbler. Forbruget af frugt skulle herefter bevæge sig omtrent proportionalt med indkomstforøgelsen. Der er utvivlsomt sket ændringer i disse koefficienter siden da, og nye undersøgelser er derfor påkrævet, jvf. det foran anførte om frugtforbruget i efterkrigstidens England. Efterkrigstidsundersøgelser i Italien i forbindelse med Vanoni-planen for økonomisk udvikling og tilsvarende undersøgelser i Frankrig viser noget lignende elasticitetskoefficienter, dog kun 0,56 for grøntsager, men 0,96 for frugt.

De foran anførte koefficienter refererer til den samlede stigning i et lands forbrug, når realindkomsten stiger med 1 procent. Der gælder imidlertid forskellige koefficienter for de forskellige indkomsttrin, idet en procents indkomstforøgelse ikke fremkalder samme reaktion hos en fattig og en velhavende person. En simpel opdeling af forbruget på indkomstgrupper vil umiddelbart gøre dette klart, jvf. tabel 8, der gengiver nyligt offent-

liggjorte data fra den tyske forbrugsundersøgelse i 1950/51. Tabellens tal omfatter alene fire-personers husholdninger, inddelt i 6 grupper efter de samlede årlige forbrugsudgifter pr. beregnet »hel« person[1]), under 1000 DM, 1000–1200 DM, 1200–1500 DM o. s. v.

Brødforbruget i kg stiger fra gruppe 1 til gruppe 2, men aftager derefter nogenlunde regelmæssigt med det samlede forbrugsbudgets størrelse; gennemsnitsprisen pr. købt enhed stiger derimod fortsat og antyder køb af bedre kvaliteter eller flere kager, mindre grovbrød. Kartoffelforbruget har en lignende bevægelse, kun at prisen pr. kg faktisk er den samme. Margarineforbruget er størst i den laveste budgetgruppe. Til sammenligning kan vælges kød, fisk, mejeriprodukter, æg, frugt og grøntsager, hvor der er stigning i mængden og i reglen også i udgift pr. købt kvantum, når man iagttager grupper med stigende budget.

Budgetdata af denne art giver svar på mange spørgsmål, der ikke belyses gennem totaltallene for landet som helhed. De viser bl. a., at selv om forbruget af en vare nærmer sig mætningspunktet, kan forbrugsudgiften endnu forøges. Det bliver dog mere forædlings- og fordelingsleddene, der vil nyde godt af de mere velstående forbrugeres villighed til at give flere penge ud. Landbruget får normalt ingen mærkbar andel heri, med mindre det selv forestår produktets videre forædling, f. eks. som konserves, opskåret og lynfrosset kød og fjerkræ, eller tilbyder specialprodukter i topklasse. På markeder, der normalt forsynes af andre producenter, kan f. eks. danske landbrugsprodukter ofte have konkurrencemuligheder inden for begrænsede køberklasser i kraft af kvalitet, tilberedning, pakning og præsentation og måske endda i kraft af en rimelig overpris.

Rent bortset fra de enkelte producentinteresser i at kende kræfterne, der påvirker forbrugstendenserne, er der fra almindelige økonomiske og sociale synspunkter så stor interesse i bedre forbrugsstatistik og -analyser, at nationalt og internationalt arbejde på dette område må ønskes videre udbygget.

[1]) Alder, køn og erhverv indgår i beregningen med forskellig vægt.